

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ

Δὲν ξαίρω πῶς καθὼς τῇ στιγμῇ αὐτῇ γυρεῖω μὲ τὸ μυαλό μου μιὰ καὶ μόνῃ λέξῃ γιὰ νὰ χαρακτηρίσω ὅλο τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου μου Δάσκαλου μοῦ ἔρχεται ἀμέσως μπροστὰ ἡ λέξις **Πειθαρχία**. Εἶναι ζήτημα ἂν ὑπάρχῃ ἄλλος Ρωμῶς μεταξύ μας ποὺ νᾶνιωσε σὲ ὅλο τῆς τὸ βάθος τῇ σημασίᾳ αὐτῆς τῆς λέξης. Ὁ Ψυχάρης Προσωποποίηση τῆς Πειθαρχίας. Πειθαρχία στὸν Κανόνα, πειθαρχία στὴ Γραμματική, πειθαρχία στὴν Ἰδέα ποὺ εἶναι ὅλα τὸ ἴδιο. Τὶ σημαίνει αὐτὸ τὸ πράγμα, τὸ νιώθουμε βαθειὰ στὴ θλιβερῇ αὐτῇ ἐποχῇ ὅπου ὅλοι καμώνονται τὸ Δημοτικιστὴ καὶ ὅμως κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ φορτωθῇ καὶ τὶς εὐθύνες αὐτῆς τῆς ἰδέας. Δημοτικιστὴς ἀλλὰ κορτάρω καὶ μὲ τὴν καθαρρεύουσα, δημοτικιστὴς ἀλλὰ καὶ ὑβριστὴς τοῦ Ψυχάρη. Κάποτε εἶχα στείλῃ στὸν Ψ. τὸ πρῶτο μου βιβλίον μὲ δηγήματα γιὰ νὰ μοῦ πῇ τὴ γνώμη του. Μοῦ γίωμιζε τὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων μὲ σημειώματα. Στὸ κάθε δηγήματά μου, εἶχε καὶ κάτι σοφὸ νὰ μοῦ παρατηρήσῃ. Εἶτανε κ' ἓνα δηγήμα μὲ περιεχόμενο ἔρωτικό. Ὁ ἥρωάς του—δηλαδὴ ἐγὼ—φαινότανε βαθιὰ ἐρωτευμένος μ' ἓνα κορίτσι σὲ κάποια ἐπαρχία. Ὅταν πρόκειται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπαρχία ὁ ἥρωας κλαίει πικρὰ γιὰ τὴν θὰ χωριστῇ ἀπὸ τὸ κορίτσι ποὺ ἀγαπᾷ. Καὶ ὁ Ψ. στὸ περιθώριον μοῦ σημειώνει «ἀφοῦ τόσο τὴν ἀγαποῦσες γιὰ τὴν δὲν τὴν πῆρες γυναῖκα ; » Ὁ ἐρίφης ἐγὼ δὲν τὸ εἶχα συλλογιστῇ. Νόμιζα πῶς ἄλλο φιλολογία καὶ ἄλλο ζῶν. Καὶ ὅμως καὶ τὰ δυὸ ἓνα, ἀχώριστα. Αὐτὴ τὴν ἀντίφασιν τὸ μυαλό τοῦ Ψ. δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἐχωρέσῃ. Ἀγάπησε καὶ ὁ ἴδιος—δράμα ὀλάκαιρο ποὺ λίγοι ξαίρουνε τὶς λεπτομέρειες. Μὰ ἅμα εἶδε πῶς ἡ ζωὴ του μὲ τὴν πρώτη του γυναῖκα εἶτανε ἀδύνατη, προτίμησε νὰ φερθῇ σὰν ἄντρας. Ἐκοψε κάθε δεσμό μαζὶ τῆς καὶ πῆρε τὴν ἄλλη ποὺ ἀγαποῦσε. Ὅχι ὑποκρισίες, ὄχι συμβιβασμούς, ὄχι ἔνοχες σχέσεις. Καὶ ὅμως εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸ τὸ μεγάλο θερίον ποὺ λέγεται Κοινὴ Γνώμη. Οἱ πουργιανοὶ δὲν τοῦ συχωρέσανε ποτὲ αὐτὸ τὸ τόλμημα. Μὰ τὸ φέροισιμο τοῦ Ψ. εἶτανε τίμιον. Περιφρόνησε καὶ κοινὴ γνώμη καὶ ἄνεση καὶ πλούτη καὶ τραβήχτηκε σὲ μιὰ κάμαρα τῆς Γαλλικῆς Γερουσίας γιὰ νὰ ζήσῃ μ' αὐτὴ ποὺ ἀγαποῦσε τίμια καὶ φτωχικά, αὐτὸς ποὺ εἶτανε συνηθισμένος νὰ ζῇ ἕως τότε στὴ χλιδὴ τῶν ἑκατομμυρίων. Αὐτὴ ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα ὅλου τοῦ ἔργου του. Πειθαρχία. Νὰ κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ νιώσῃ ἡ ἐποχὴ αὐτῇ τῶν πιὸ ταπεινῶν συμβιβασμῶν. Ὅταν ὁ Ψ. ἀποφάσισε νὰ ὑψώσῃ τὴ σημαίαν τοῦ Δημοτικισμοῦ, ἤξαιρε πολὺ καλὰ τὶ τὸν περίμενε. Μὰ ἀδιαφόρησε καὶ τράβηξε μπροστὰ μὲ τὸ μέτωπον ἀψηλά. Δὲν κοί-

ταξε νὰ τὰ ἔχῃ καλὰ μὲ τὴ Δημοτικὴ καλὰ καὶ μὲ τὴν Καθαρεύουσα. Naί, καλὴ ἡ Δημοτικὴ, ἀλλὰ . . . Αὐτὴ ἡ λέξις εἶναι ἀγνωστὴ στὸ λεξικὸ τοῦ Ψυχάρη. Αὐτὴ τὴν ἀρετὴν, αὐτὴ τὴν ἀγία πίστην τοῦ στὴν Ἰδέαν, βγήκανε οἱ ταπεινοὶ καὶ οἱ ἀνάξιοι νὰ τὴν ἀποκαλέσουνε ἀκρότητα. Ἀκρότητα. Σὰ νὰ ἔγινε ποτὲ ἀληθινὸς ἀγῶνας γιὰ μιὰ Ἰδέαν χωρὶς ἀκρότητες. Ἀκρότητα. Γιατὶ δὲν καταδέχτηκε νὰ ὑποταχθῇ στὰ γούστα τῶν ἀντιπάλων του. Ἀκρότητα. Γιατὶ δὲν φοβήθηκε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ μαγιασμένα κύματα τῆς Κοινῆς Γνώμης. Μὰ συλλογιστῇκατε ποτὲ τί θὰ γενότανε ἂν δὲν ἀκολουθοῦσε ὁ Ψ. αὐτὲς τὶς ἀκρότητες; Τί θὰ ὑπῆρχε σήμερον ; Τίποτα. Ἡ καλύτερα θὰ ὑπῆρχε αὐτὸς ὁ λαπᾶς τοῦ κρατικοῦ, τοῦ ἐπίσημου Δημοτικισμοῦ. Καὶ μόνο γιὰ τὴν ἡθοπλαστικὴν σημασίαν ποὺ κρύβουνε γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ ἔθνους αὐτὲς οἱ ἀκρότητες πρέπει νὰ εὐγνωμονοῦμε τὸν Ψ. Μὰ ποιοὶ νὰ συγκινήσῃ αὐτὴ ἡ ἄρετὴ τοῦ Ψ; Σήμερον ὅλοι καταντήσανε καταφερτζήδες τῆς χειρότερης μάρκας. Οἱ Δημοτικιστὲς ἀγκαλιὰ μὲ τοὺς καθαρευοισιάνους. Ἡ Δημοτικὴ νὰ τσακίζεται μπρὸς στὴν Καθαρεύουσαν γιὰ νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ. Νὰ μὴν ἐξοργιστοῦνε, παιδιὰ, οἱ καθαρευοισιάνοι καὶ μᾶς χτυπήσουνε. Λάου λάου. Κυκλωτικὰ νὰ πηγαῖνουμε ὅσο νὰ τῆς πάρουμε τῆς καθαρεύουσας ὅλα τὰ ταμπούρια δίχως νὰ τὸ νιώσῃ καὶ ἡ ἴδια. Αἶ, αὐτὰ τὰ μασκαράλῃκια δὲν τὰ ἤξαιρε ὁ Ψ. Αὐτὸς ἓνα δρόμον ἤξαιρε : Ἰσὶα κατὰ μέτωπον. Καὶ θέλετε τὰ ἀποτελέσματα ; Κοιτᾶτε ποῦ κατάντησε ὁ Δημοτικισμός. Τὸ Κράτος μπάζει τὴν Δημοτικὴν στὰ σκολεῖα ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ δώσῃ τὴν Γραμματικὴν τῆς στὰ Ἑλληνόπουλα. Ὁ δάσκαλος τοὺς μιλάει στὴν καθαρεύουσαν ἢ σ' ἓνα ἀνάμιχτο φορχτὸ κράμα δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας. Κανόνες, Γραμματικὴ πουθενά. Ντροπὴ. Τώρα φτείνεται, λέει, ἡ γλῶσσα μας. Ἀκοῦτε ; Ὁμολογοῦμε λοιπὸν πὸς δὲν ἔχουμε γλῶσσα. Μὰ ἔθνος δίχως γλῶσσα, τί λόγο ἔχει νὰ ὑπάρχῃ ; Καὶ νὰ ἔχουνε γλῶσσα ὅλοι οἱ γύρω μας λαοί, καὶ Βούλγαροι καὶ Σέρβοι. Ὁ περιούσιος λαὸς κατώτερος λοιπὸν ἀπὸ τοὺς γουρουνάδες—ὅπως κολακευόμαστε, τρομάρα μας, νὰ τοὺς ἀποκαλοῦμε—τῆς Βαλκανικῆς. Τί βρισιά, τί ἐγκλημα μεγαλύτερον ἐναντίαν στὸ ἔθνος μας. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα ποὺ μᾶς λείπει, ὄχι. Ἡ γλῶσσα ὑπάρχει μὲ τὴν Γραμματικὴν καὶ μὲ τὸ Συνταχτικὸν τῆς στὴν ἐντέλεια. Κεῖνον ποὺ μᾶς λείπει εἶναι ἡ Πειθαρχία. Δὲ θέλουμε, δὲν τολμοῦμε νὰ πειθαρχήσουμε στὴν Γραμματικὴν τῆς γλώσσας μας. Γιὰ νὰ μὴ γίνουμε δυσάρεστοι, γιὰ νὰ μὴ τὰ χαλάσουμε μὲ τὴν Κοινὴ Γνώμη, γιὰ νὰ μὴ χάσουμε τὶς θεσοῦλες μας, γιὰ νὰ μὴ δυσαρρεστή-

οουμε τὸν κ. Μεῶ ἢ τὸν κ. Παπαντώνη ποὺ δὲ χωνεύουνε τὸν Ψυχάρη καὶ ἔχουνε τὴν καλωσύνην κάθε τόσο νὰ τοῦ δίγουνε καὶ ἀπὸ ἓνα μαθηματάκι. Ποιοῦ; τοῦ Ψυχάρη. Οἱ ἀγλωσσοὶ καὶ οἱ πολὺγλωσσοὶ νὰ διδάξουνε τὸν Ψυχάρη. Ἐγὼ τρέμω, τρέμω ἀληθινὰ μ' αὐτὸ τὸ κατάντημα. Ποῦ θὰ πάη αὐτὴ ἡ κατάσταση; Ποιὸς θὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτὸ τὸ ρεῦμα τὸ ἀκατάσχετο τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας ποὺ κοντεύει νὰ μᾶς πνίξῃ, ποιὸς θὰ μᾶς ξαναγυρίσῃ στὴν ἀρχικὴ πηγὴ τοῦ Δημοτικισμοῦ. Ποιὸς θὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Νεοέλληνες νὰ δημιουργοῦνε αὐτοὶ —θεέ μου—τὴ γλῶσσα. Δημιουργοὶ μαστρογυλαστίδες. Δημιουργοῦνε γλῶσσα αὐτοὶ ποὺ δὲν ἀναγνωρίζανε σ' ἓναν Ψ. τὸ δικαίωμα νὰ δημιουργῇ λέξεις—ὅχι βέβαια γραμματικῇ. Σὰ νὰ μὴν εἶναι δικαίωμα, ὅχι, χρέος τοῦ ἀληθινοῦ λογοτέχνη νὰ δημιουργῇ, νὰ δημιουργῇ ἀδιάκοπα, νὰ πλουτίσῃ τὴ γλῶσσα—χωρὶς ὅμως νὰ παραβιάζῃ τὴ γραμματικὴν ποὺ δημιούργησε ὁ ἴδιος ὁ Λαὸς μέσα στοὺς αἰῶνες.

Καὶ ἔρχεται ὕστερα ὁ Ψυχάρης κομματάρης. Ἄ, δὲν ἔπρεπε νὰ καταντίσῃ ὁ Ψ. κομματάρης. Καὶ μᾶς τὸ λένε αὐτοὶ ποιοί; Οἱ πούλημένοι στὸ κόμμα. Αὐτοὶ ποὺ πλαστογραφοῦνε τὶς ἰδέες τους κάθε μέρα, ποὺ δὲν ἔχουνε ἄλλο ἰδανικὸ παρὰ πῶς νὰ τὰ ἔχουνε καλὰ μὲ τὴν κοινὴ γνώμην γιὰ νὰ μὴν τύχη καὶ ἐλαττωθῇ ἡ κυκλοφορία τους. Αἱ, τέτοιοι χαρακτήρες φυσικὰ δὲν μποροῦνε νὰ νιώσουνε τὸν Ψυχάρη, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ χωρέσῃ τὸ μυαλοῦδάκι τους πῶς γίνεται ἓνας ἄνθρωπος νὰ βγῇ ἄξαφνα καὶ νὰ τὰ βάλλῃ μὲ ὄλον τὸν κόσμον. Δόξα καὶ γροθιὲς θέλω, ἔγραψε κάποτε ὁ Ψ. γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ἄμ πῶς; Πῶς ἀλιῶς γίνονται οἱ ἀγῶνες. Ἄμα ζητᾷς νὰ τὰ ἔχῃς καλὰ μὲ ὄλον τὸν κόσμον, δὲ γίνεσαι δημιουργός, δὲ γίνεσαι βέβαια Ψυχάρης, γίνεσαι τὸ πιὸ πολὺ χρονογράφος στὶς ἐφημερίδες ποὺ ἔχουνε τὴν πρώτη κυκλοφορία, ἢ διορίζεσαι καλλιτεχνικὸς σύμβουλος στὴν Ἐθν. Τράπεζα μὲ 10 χιλιάδες μισθὸ τὸ μῆνα καὶ καταφέρνεις ἅμα βγάζεις ἓνα βιβλίον νὰ σοῦ ἀγοράζουνε κατὰ ἑκατοντάδες τὰ ἀντίτυπα ἢ Ἐθνικὴ Τράπεζα καὶ τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἄν ἔγινε κομματάρης καὶ ἀρχηγός μας ὁ Ψ. δὲν ἦρθε ὅμως σὲ κανένα συμβιβασμὸ μαζί μας. Ζήτησε μόνο νὰ μᾶς γνωρίσῃ, νὰ μᾶς συνδέσῃ, νὰ ὀργανώσῃ ἂν θέλετε τὸ στρατὸ τοῦ Δημοτικισμοῦ γιατί καὶ αὐτὸς ὅπως κάθε ἀγῶνας ἤθελε ἀρχηγὸ καὶ ὀργάνωση. Οἷτε ἐπέβαλλε κανέναν ἀπὸ ἐμᾶς μὲ τὸ στανειὸ ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ γλύφουνε ὅλες τὶς ποδιές γιὰ νὰ ἐπιτύχουνε μιὰ ρεκλάμα ἢ κουβαλοῦνε ἄρον ἄρον καὶ στρατηγούς ἀνίδεους γιὰ νὰ στηρίξουνε τὰ ἔργα τους στὸ θέατρο. Ἄν ἤθελε καὶ ὁ Ψυχάρης νὰ κομματιστῇ καὶ νὰ πολιτευτῇ, νὰ μὴν ἀμφιβάλετε πῶς θὰ εἶχε σήμερον τὸ μεγαλύτερον κόμμα καὶ δὲν θὰ τολμούσανε νὰ βγαίνουνε οἱ διάφοροι δημοσιογράφοι νὰ τοῦ κάνουνε τὸ δάσκαλον.

Ἄλλὰ δὲν εἶτανε—ξαίρετε—οἷτε καλλιτέ-

χνης ὁ Ψυχάρης! Καὶ νὰ σοῦ τὸ λένε αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουνε δημιουργήσει ἄλλο ἀπὸ χρονογράφημα ἢ ἄλλα ἐφήμερα δημοσιογραφήματα. Δὲν εἶτανε καλλιτέχνης ὁ Ψ. ὁ δημιουργὸς τοῦ πεζοῦ λόγου στὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ μπορεῖ τάχα ὁ κ. Ξενοπούλος ἀπὸ ὅλες τὶς σελίδες του ποὺ μετριοῦνται πιά μὲ τὸ χιλιόμετρο νὰ μᾶς δείξῃ μερικὲς ποὺ θὰ μπορούσανε νὰ συγκριθοῦνε μὲ δυὸ σελίδες ἀπὸ τὸ κεφάλαιο Ἄγάπη στὸ Ταξίδι τοῦ Ψ.; Ξαίρετε σεῖς καλλιτεχνικώτεροι, σοφώτεροι πρόζα ἀπὸ τὴν πρόζα τοῦ Ψ.; Καὶ ὅπου ἀκόμα σκοντάφτουμε σὲ κάποιες τραχύτητες ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς ξαχνιάζουνε, τί ἄλλο προδίδει αὐτὸ παρὰ τὴν ἡρωϊκὴ προσπάθεια τοῦ ἀληθινοῦ δημιουργοῦ νὰ δαμάσῃ τὸ γλωσσικὸ του ὄργανον, νὰ τὸ ὑποτάξῃ στὶς ἐκφραστικὰς του ἀνάγκας; Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι ποὺ συνηθίσανε κάθε τους γλωσσικὴ ἀνάγκη νὰ τὴν θεραπεύουνε πρόχειρα μὲ τὴν καθαρεύουσα καὶ ὅπου δὲν τοὺς βολεῖ ἡ φράση νὰ τὸ στρήβουνε καὶ νὰ ἀντικατασταίνουνε τὴ φράση ἀντὶ νὰ παλαίβουνε παληκαρίσια νὰ τὴν νικήσουνε, αὐτοὶ βέβαια ἔχουνε τὸ δικαίωμα νὰ μὴν ἀναγνωρίζουνε τὸν Ψ. γιὰ καλλιτέχνη. Ὁλοὶ ποιὸς λίγο ποιὸς πολὺ, πληρώνουνε τὸ φόρον τους στὸ Μινώταυρον τῆς δημοσιογραφικῆς Καθαρεύουσας. Μόνο ὁ Ψ. κατόρθωσε νὰ ξεφύγῃ ὁλότελα ἀπὸ τὰ νύχια τῆς καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἓνα πρότυπον καλλιτεχνικοῦ λόγου. Ὁ Ψ. θὰ παραμείνῃ ὁ κλασσικὸς τῆς Δημοτικῆς. Καὶ ὅταν μιὰ μέρα τὰ Ἑλληνόπουλα θὰ ζητήσουνε ἀληθινὴ τροφὴν ἀντὶ τὰ ἄχυρα αὐτὰ ποὺ τὰ ταΐζει σήμερον τὸ ἐπίσημον κράτος, στὸν Ψ. θὰ ζητήσουνε τὸ ἀληθινὸ πρότυπον καλλιτεχνικοῦ ὕφους ὅπου ὅλα εἶναι σοφὰ ζυγισμένα καὶ σοφὰ τοποθετημένα ὥστε νὰ δημιουργηθῇ μιὰ τέλεια μουσικὴ ἀρμονία.

Σὲ δυὸ σημεία διαφωνοῦσα μὲ τὸ Δάσκαλό μου. Τὸ ἓνα. Πῶς θὰ ἐπιβληθῇ στὸ ἔθνος ὁ Δημοτικισμός. Ὁ Ψ. δὲν μπορούσε νὰ ἰδῇ τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν Κοινωνικὴν τοῦ ὅψης. Πῶς ἓνα γλωσσικὸ καθεστῶς τῶσων αἰῶνων δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς ἀποτελεσματικὸν στραβῆς διδασκαλίας παρὰ θὰ ἔχη κάποιες βαθύτερες ρίζες. Γι' αὐτὸ ὅλη του ἡ ζωὴ σταίθηκε ἓνας ἀγῶνας γιὰ τὸ ξύπνημα, γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ ἔθνους. Ἄλμιονο. Νὰ ξυπνήσῃ ἓνας λαὸς χωρὶς ἀκόμα νὰ προϋπάρχουνε οἱ ἀναγκαῖοι κοινωνικοὶ παράγοντες. Αἰσμονοῦσε πῶς τὸ καθεστῶς τῆς διγλωσσίας ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα καὶ πῶς εἶναι χαρακτηριστικὸν γενικὸ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, τόσο στὸ Βυζάντιον ὅσο καὶ στὴ Δύση ποὺ ὅπως τὸ Βυζάντιον ἐπέμενε νάχη γιὰ γραφτὴν τοῦ γλῶσσα τὴν Ἀττικὴν, ἔτσι καὶ αὐτὴ δὲν ἐννοοῦσε νὰ ἀπαλλαγτῇ ἀπὸ τὴ Λατινικὴν. Καὶ μιλοῦσε, καὶ ἔγραφε, καὶ ξόδεψε μιὰ πολὺτιμη ζωὴ γιὰ νὰ φωτίσῃ, γιὰ νὰ ξηγήσῃ, γιὰ νὰ ἰδῇ στὸ τέλος τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ εὐγενικοὺς ἀγῶνες του νὰ καταλήξουνε σὲ μιὰ Μεταρρύθμιση ποὺ φοβᾶται νὰ ἀναφέρῃ τὸ νομα τοῦ Ψ. καὶ ποὺ δὲν ντρέπεται νὰ διακη-

ρύττη πώς τὸ Ἔθνος τώρα μόλις ἀγωνίζεται νὰ πλάσῃ τὴ γλῶσσα του, παίρνοντας βέβαια γιὰ πρότυπο, τί ἄλλο, παρὰ τὰ χρονολογήματα βέβαια τοῦ κ. Μελά, τοῦ κ. Νιρβάνα καὶ ὅλων τῶν ἐκλεκτῶν τῆς δημοσιογραφίας.

Ὁ Ψυχάρης εἶτανε ἀκόμα ἕνας αὐστηρὸς ἐθνικιστής. Ὁ ἐθνικισμὸς του εἶτανε ἕνα ξεχείλισμα μιᾶς ἀρχοντικῆς καὶ εὐγενικῆς ψυχῆς ποὺ ἔβλεπε τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἰδανικῶν της μόνο στὴ σημερινή μορφή τοῦ κράτους. Διαφωνοῦμε ριζικὰ μαζί του στὸ ζήτημα αὐτὸ μὰ θὰ εἶτανε ἄδικο νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε πὼς ἕνας ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἡλικίας τοῦ Ψ. δὲν μπορούσε νὰ τινάξῃ ἀπὸ πάνω του τὴ σκουριά μερικῶν ἰδεῶν ποὺ ἀποτελέσανε τὸ ὄνειρο ὁλάκαιρης τῆς γενεᾶς του, ὅταν μάλιστα εἶχε τὴ δυστυχία νὰ ἰδῇ δυὸ παιδιὰ του ἐξαιρετικὰ νὰ πέφτουνε θυσιά στὸν ἄγριο θεὸ τοῦ πολέμου.

Καὶ τώρα ; Τώρα ποὺ μὲς ἔλειψε ἀπὸ κοντὰ ὁ γίγαντας, τί θ' ἀπογίνει ; Ἀπομένει βέβαια τὸ ἔργο του. Ἄς σκύνουμε ἀπάνω του μὲ περισσότερη προσοχή, μὲ μεγαλειότερη πίστη, ὅχι γιὰ νὰ τὸ ἐπικρίνουμε, μὰ—ἀλλήμονο—γιὰ νὰ τὸ νιώσουμε γιατί εἶναι τρομερὸ νὰ συλλογιέται κανεὶς πόσο λίγοι νιώσανε τὸν Ψυχάρη. Τὸ ἔργο τοῦ Ψ. θὰ ἀποτελέσῃ τὴ Λυδία πέτρα ποὺ ἀπάνω της θὰ δοκιμαστῇ ἡ ἀντοχή τοῦ ἔθνους μας. Ἡ θὰ τὸν ἀκολουθήσουμε ἢ θὰ λείψουμε ἀπὸ τὸ χάριτ' τῆς Εὐρώπης. Ἔτσι εἶναι καὶ ἂς ἀνοίξουνε ὅσο θέλουνε μερικοὶ διάπλατα τὸ στόμα τους. Γλῶσσα θὰ πῇ πολιτισμὸς. Καὶ γλῶσσα δίχως μιὰ ἐνιαία Γραμματικὴ οὔτε ὑπῆρξε, οὔτε ὑπάρχει οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Οἱ νάνοι ποὺ καταπιάνονται μὲ ἀλαφριά συνείδηση νὰ ἐφαρμόσουνε τὶς ἰδέες του, ἂς τὸ εἰπῶμε πὼς εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ παίζει κανεὶς μὲ τὴ φωτιά τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας ποὺ προσπαθοῦνε νὰ μᾶς ἐπιβάλλουνε. Καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ βγήκανε νὰ κλάψουνε τὸ μεγάλο μας τὸ Νεκρὸ μὲ τὴν ἐσώψυχη πρόθεσιν νὰ τὸν βρῇσιν καὶ νὰ τοῦ μειώσουνε τὴ σημασίαν τοῦ μεγάλου του ἔργου, ἂς κρατήσουνε τὰ ὄψιμα δάκρυα τους. Τὸν Ψυχάρη μόνο ἡμεῖς ὅσοι πιστέψαμε σ' αὐτὸν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν κλάψουμε καὶ θὰ τὸν κλαίμε σ' ὅλη μας τὴ ζωὴ γιατί νιώθουμε τί στοιχίζει στὸ ἔθνος ὁ θάνατός του. Οἱ διορθωτὲς του καὶ οἱ εὐνοηχιστὲς του νὰ βουβαίνονται.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ

—Ὁ θάνατος εἶναι ἄσπρος. Μάβρος ὁ θάνατος δὲν εἶναι. Σπλαχνικὰ καὶ φιλόστοργα, ἡ μάννα μας ἢ γις μᾶς ἀποπαίρνει, μᾶς ἀποβγάξει γλυκὰ ὅλες τὶς μαβρίλες τῆς ψυχῆς μας, τὶς σαβανώνει καὶ τὶς κρύβει στὰ τρισβαθὰ της. Ὁ θάνατος ἀσπρίζει τοὺς νεκρούς, κ' ἔτσι φαίνονται κατόπι μόνο οἱ ἀρετὲς μας ποὺ χρωστοῦμε σ' ἀφ' ἑαυτῶν μιὰν ἀγαθὴ ἀθανασία.

(Ἀπὸ τὰ «Διὰ ἀδέρφια» τοῦ Ψυχάρη)

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ψυχάρης! Ὅνομα μεγάλο, γεμᾶτο φῶς, τέχνη, ἐπιστήμη, ἀνθρωπισμὸς, ἐθνισμὸς, Ἑλλάδα. Τὸ σαρκίο του ὑποχώρησε στὰ χρόνια καὶ στὰ βάσανα. Δὲ θὰ δοῦμε πιά τὴ γλυκιὰ μορφή του, μήτε θ' ἀκούσουμε τὴ διάτορ' φωνή του. Μὰ τὸ ἔργο του γιὰ τὴ γλῶσσα μας καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμη της εἶναι μεγάλο καὶ θὰ μείνῃ αἰώνιο καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔργο ἑλληνικόν. Γιατὶ τὸ ξυπνήμα τῆς φυλῆς, ποὺ δὲν μπορούμε νὰ τάρνηθῶμε, ὀφείλεται σ' αὐτόν, στὴν ἐπιστήμη του καὶ προπάντω στὴν πολεμική του καὶ στὴν ἐπιμονή, ποὺ ἔδειξε ἴσα μὲ τὰ τελευταῖα ὁ μεγάλος ἀφ' ὧν ἄνθρωπος. Τὰ μικροανθρώπινα πάθη μας, ποὺ ὀφείλονται στὴ μικρότητα τῆς φυλῆς, ποὺ τὴν κατάντησε ἔτσι τόσων αἰώνων δουλεία, καὶ στὸν ἀτομικὸ μας ἐγωϊσμὸ, ποὺ τότε χρωστοῦμε στὸν ἐγωϊσμὸ τοῦ κατακτητῆ, «φιλεῖ γὰρ τὸ ὑπήκοον ἐξομοιοῦσθαι τοῖς ἀρχουσι», καὶ ποὺ φανερὸ τοῦ φάνισμα εἶναι σήμερ' ἡ Κρατικὴ μας ὄψις, πρέπει νὰ σιγήσουνε μπροστὰ στὸ νωπὸ χῶμα τοῦ τάφου τοῦ Ψυχάρη. Μὰ καὶ ἀργότερα, ἂν πεῖ κανένας τίποτε ἀπὸ τοὺς δικούς του γιὰ τὸν Ψυχάρη, δὲ θ' ἀκουστῇ ἡ φωνή του, γιατί ὁ καιρὸς περνώντας σβήνει ὅλες τὶς σκιὰς ποὺ ἀφίνει τὸ ἀτομὸ στὴ ζωὴ του καὶ κρατᾷ μονάχα τὸ ἔργο του, ὅταν εἶναι μεγάλο, καὶ τὸ φέρνει ἀνάγλυφο στὶς γενεές, ποὺ τὸ προσκυνᾶνε καὶ τὸ θαμάζουνε. Λοιπόν, καθὼς θὰ ὁμολογήσῃ κάθε εὐλαβὴς καὶ ἐντιμὸς ἄνθρωπος, ἀφ' ὧν εἶναι ὁ τελικὸς λῦτης τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Τώρα ἂν τὸ Κράτος δὲν τὸ παραδέχτηκε ὁλοκληρωτικὰ, ἂν οἱ Μεγαλοδασκάλοι του δὲν ἐνίσταντο τί λείπει ὁ Ψυχάρης, γιὰ τοῦτα βέβαια δὲν εἶναι ὑπέφτνυος ἀφ' ὧν. Ἄλλωστε ὁ θάνατος θὰ σβήσει καὶ αὐτούς, ποὺ δὲν τὸν κατάλαβαν, καὶ κείνους, ποὺ λίγο τὸν κατάλαβαν. Κι ἄμα ζήσει στὸ μέλλον τὸ Ρωμαϊκόν, θὰ καλυτερέψῃ βέβαια καὶ τὸ Κράτος του. Μὰ καὶ νὰ μὴ ζήσει ὡς Κράτος, θὰ ζήσει ὡς ἔθνος, θὰ ζήσει ὡς ἀνθρώπινη οὐμάδα, καὶ πάλι τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη δὲν ἔχει νὰ πάθῃ τίποτε, γιατί ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἀττικοὶ ἔδωκαν τὸ στῆλ' στὴν ἀρχαία μας γλῶσσα, ἔτσι καὶ ὁ Ψυχάρης τὸ ἔδωκε στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας, ποὺ ὅλοι μας λίγο πολὺ τὴν εἶχαμε μέσα μας καὶ μᾶς μπόδιζε νὰ τὴ δειξοῦμε ὁ λογιότατισμός, ποὺ χρόνια τώρα δέρνει τὰ νεοελληνικὰ σκολειὰ.

Ἄλλὰ μήτε ὁ Χριστὸς βέβαια θὰ μπορούσε ν' ἀπλώσῃ τὶς ἰδέες του μονάχος, γιὰ τοῦτο καὶ ὁ Ψυχάρης προσπορίστηκε ἐκείνους ποὺ τὸν ἐνίσταντο κ' ἂν ἀφ' ὧν ἂν ὄχι ἀπὸ τοὺς πρώτους, ἕνας ὅμως ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους εἶτανε ὁ συχωρεμένος ὁ Ταγκόπουλος ὁ Τάκης μὲ τὸ «Νουμά» του, ποὺ τότε βοήθησε πολὺ στὸ ἀπλωμα τῶν ἰδεῶν του, καὶ ποὺ στάθηκε κιάφτος ἕνας ξεχωριστὸς ἀπόστολος τῆς Ἰδέας.

Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ